

ADATTÁR

EGY KIS PALOTAFORRADALOM A NEMZET NAPSZAMOSÁI KÖZT

(Kilényi, Gózony és Szemere Pál)

Rossz sajtója volt annak a Nemzeti Szín Játzó Társaság néven barangoló Kilényi-féle truppnak, amely 1822 augusztus 18-án ütött tanyát az ily célra már egy évtizeddel előbb alkalmatlannak bizonyult Hacker-féle pesti bálteremben. Megérkezte után a nemzeti játékszínért kezdettől fogva harcoló Hazai s Külföldi Tudósítások (II. k. 16. sz.) megemlítette ugyan valamelyes elég kétes értékű elismeréssel, azt mondván, hogy „mivel többnyire fiatalok, jó reménységet nyujtanak, hogy belőlük jeles színjászok válnak“, de aztán három hónapon át egy hangot sem hallatott róluk. Ám a Tudományos Gyűjtemény októberi számában kérdések jelentek meg a magyar színjátszás állapota felől, amelyekről nyomban köztudomású volt, hogy az épen Pesten játszó társasággal való elégedetlenség volt egyik kiváltójuk. Ezt nyíltan ki is mondja a Tudományos Gyűjtemény mellékleteként megjelent Szépliteraturai Ajándékban (149 l.) $\triangle$ jelzéssel (amint a múzeumi kézírattárban őrzött eredeti kézíratról megállapítható) Prepelitzay Samutól írt *Nemzeti Intézet* c. gúnyos támadás, amely a magyar színjátszás gyalázatának tartja az akkori pesti játékokat, továbbá ugyancsak Prepelitzaynak a novemberi Tudományos Gyűjteményben a feltett kérdésekre felelő komoly tanulmánya. Az előbbi támadás visszautasításául megjelent aztán a Hasznos Mulatságokban (II. k. 43. sz.) Kajdatsy Teréz pécsi levele „a Magyar Szín Játzó Társaságért“. Ha arra gondolunk, hogy Prepelitzay Samu Dérynének naplójában egyetlen igazi szerelmeként emlegetett barátja, Katona József szerencsés vetélytársa, nem tudjuk, véletlenül az igazsághoz közeljáró elmésségnek vagy különös jólérsültségnek tulajdonítsuk-e a derék vidéki hölgynek a névtelen kritikusra alkalmazott adomáját, amely a szép énekesnő miatt az egész játszó társaságot kigúnyolni akaró gavallér — csúfos felsüléséről szól. Valamiféle személyes oka Prepelitzaynak is lehetett a kétségtelenül gyöngé, Déryné kiválása óta rohamosan hanyatló Kilényi-féle társasággal való elégedetlenségre: épen Déryné távolléte. Közvetlen az említett támadások után, november közepén azonban Déryné (naplója szerint hat estén) vendégszerepelt egykori társaságában,¹ de saját vallomása szerint nem sok sikerrel.

Hogy a Kilényi-féle társaságban mily komoly bajok voltak s azokat mennyire kiélezhatték a támadások, valamint általában a pesti balsiker és hogy mindezért a társaság vagy annak egy része az igazgatót okolván miképp próbálkozott Pestről való távozásuk után más szervezőt keresni helyette, annak érdekes bizonyítéka az alábbi kiadatlan levél; címzettje Szemere Pál.

¹ V. ö. Hazai s Külföldi Tudósítások. 1822. II. 40. sz.

Tekintetes Fiscalis Ur!

Illy pallérozott Hazámfiának, kinek minden csepp vére Nemzeti pallérozódásunkért pezsig, mint amilyet Tts Urban, minden Jó Hazafi, velem edjüt tisztel, felesleg lenne előszámlálni, a Nemzeti Szín Játszó Társaság az egész Nemzetre valo hasznait, azt is, hogy Tts Pest Vgye első lévén a Hazában, még is Játszó Társaság nélkül szükölködik akkor, mikor Tts Fehér, Borsod Vgyék, Debrecen és Szabadka Királyi Városok azzal ditsekednek, előhozni haszontalan volna; csupán a Játszó Társaság engem meg bízván, hogy Jeles Játszó Személyeket hívnik és mikor már azok meghiva volnának, mivel a Tudományos Gyűjteményben kiadott rágalmasások egyenes oka egyedül Kilényi a Társaság mostani Igazgatójába való botránkozás volt, egy olly Jeles Férfiut, kinek nem tsak szívében fekszik a Nemzet pallérozása, hanem maga is a legpallérozottabbak közül légyen, az *Igazgatoí Hivatallal* kínálnák meg — Fehérvári, Debreceni, Kolosvári, Nagy Társaságból ajálván már magokat Jeles Játszó Személyek, *Tts Urat mint ez Irányon legalkalmatosb Férfiut, Director-ságával a Társaságnak olly hatalommal mint amilyenek T. Fő Szolga Biro Kolosváry Ur a Fehérvári Magyar Szín Játszó Társaságnál igazgat, vagon Szerentsém meg kínálni*, nem is kitelkedvén hogy e Köz Jóra törekedő Szándékot, mint Igazgato, Czélra vinni ne méltoztassa.

Én minden modokat el követek hogy az öszve jövő Játszó Személyekkel a Nemes Közönség ezuttal megelégedjen, a Theatralis Bibliothecát, egyéb Clenodiumokkal hova hamarébb Tts Urnak által adatván, váratlan, a Pesti Nemes Közönség Kebelibe a Játszó Személyek meg jelenjenek. Melyről késedelem nélkül valo el határozását Tts Uraságának, hogy az illető feleknek haladék nélkül azt tudtokra adhassam el várván meg külömböztetett tisztelettel vagyok. Pesten 24. Febr 823.

Tts Fiscalis Urnak

alázatos szolgálja

Gozony

A Nemzeti Szín Játszó
Társaság Plenipotent (iarius)

(Szemere-tár VIII. 59.)

Hogy a bomladozó társaság Kilényivel elégedetlen tagjainak teljes hatalmu megbizottja épen Szemere Pálra gondolt, könnyen érthető: Vida László helyetteseként ő intézte már egy időben a második pesti színtársulat ügyeit, a sajtó szempontjából is jót remélhettek az ő személyétől; kivált a Szépliteraturai Ajándékot nagyrészt ő is szerkesztette. Másrészt Pestmegye alügyésze volt akkoriban, már pedig a magyar színtársulatok a Nemzeti Színházig csakis a nemes vármegyékre támaszkodhattak; a fehérmegyei példára hívatkozik is a levél írója. A Pesten megforduló színtársulatok a második pesti társulat elszéledése, 1815 óta épen a megyei támogatás hiánya miatt sem tudtak itt gyökeret verni 1833-ig.

De ki volt az a Gózony, aki a társulat plenipotentariusaként tárgyal? E tekintetben találgatásokra vagyunk utalva, épen mert Gózonok-

Gózon yok elég nagy számban szerepelnek a magyar színészet részben megíratlan történetében, ha nem színészekként, a színészet iránt érdeklődők és a műsor gazdagítói sorában. A régi Gózonok közül Antal, Jókai unokatestvére a legnevezetesebb; ez azonban csak 1811-ben született. De a róla forgalomba levő téves adatok maguk elvezetnek másokhoz. Neki tulajdonítja Szinnyi József írói lexikona a Lafontaine nyomán készült *A természet leányát* és Kotzebue *Die Versöhnungjának Testvérek ellenkezése és megbékélése* c. fordítását, mindkettőt kétségtelenül tévesen, egyedül azzal a megokolással, hogy „akkor kivüle más Gózon nevü színész nem létezett”. Csakhogy az előbbi a Nemzeti Színház könyvtárában őrzött sűgópéldány szerint fordította T. Goson Ur Halason 1816, tehát nyilvánvalóan nem az akkor öt éves Gózon Antal. Halason a Gózon-család több tagja élt akkoriban, miként már jó néhány évtizeddel előbb is. Épen 1815-ben hirdették ki Pestmegyében a Halason lakó G. István, József, Dániel és Lajos nemességét.² Lehet, hogy ezek egyike volt az átdolgozó. De Halasnak 1815-től főjegyzője, Gózon László is szóba jöhetne: A Tudományos Gyűjteménynek is előfizetője volt éveken át. A *Testvérek ellenkezése* sűgópéldányán az áll, hogy Gózon Imre fordította; ez Antallal már csak azért sem lehet azonos, mert ha azt Imrének is hívták volna, nem adták volna ezt a nevet 1826-ban született öccsének is, aki a szabadságharc után ugyancsak színészkedett.

De van még egy harmadik Gózon átdolgozó munkájának is nyoma abból az időből. A Nemzeti Színház könyvtárának Abafitól (Figyelő XVII. 154. l.) közölt régi jegyzéke szerint a *Ketskeméti familia Bétsben* magyarítója Gózon József (a sűgópéldány mai alakjában semmi útbaigazítást nem ad, de lehetett egy korábbi címlapja). Ha ez az adat hiteles, igen valószínű, hogy *A természet leányának* fordítója is G. József, annál is inkább, mert a halasi Gózonok közt volt akkor József, másrészt Kilényi társulatának műsorán tűnik fel először a *Ketskeméti familia* is (Pesten is ez volt Prepelitzay szerint a legbotrányosabb előadások egyike) és ez a társaság járt 1816 körül több ízben is Halason: akkoriban Kilényi társulata még az Alföldi Színházi Társaság nevet viselte. (A *Természet leányát* különben Láng fordításában már 1807-ben játszották Pesten.)

Gózon Józsefet is lehetne tehát a fenti levél írójának gondolni. De van még más lehetőség is. Gózon Dánielre is gondolhatnánk, aki abban az időben mintegy 40 éves ügyvéd volt, Pestmegyében ügyvédkedett, Budán és Pesten is lakott, a Tudományos Gyűjteménynek is szeretett volna munkatársa lenni (már 1818 július 5-én bejegyeztetett a beérkezett kéziratok lajstromába egy bölcsekedő írása)³ és aki nevét egészen úgy írta, mint a színészek megbízottja, Gózon-nak (a kézírásban is van hasonlóság). Nem lehetetlen, hogy azonos azzal a Dániellel, aki

² V. ö. Kőszeghi Sándor, *Nemes családok Pest Vármegyében* 116. l.

³ Szinnyi tévesen írja, hogy a M. T. Akadémiához intézte. Magyar Nemzeti Tudós Társaságnak nevezi G. a Tudományos Gyűjtemény Egyesületét. — Muz. kézirat Fol. Hung. 4. Maga a dolgozat Vitkovics elutasító véleményével u. o. Qu. Hung. 12. sz.

1815-ben Halason élt.⁴ Szinnyei ugyan kamocsainak (Komárom vm.) mondja, de úgy látszik, csak azért, mert későbbi írásain ottani keltezés található; annyi bizonyos, hogy korábban működött ügyvédként Pest-megyében. Nagyon érdekes alakja volt egyébként az akkori magyar társadalomnak: 1809-ben csaknem mindene feláldozásával járult hozzá a Napoleon elleni hadjárat költségeihez és maga is részt vett hadnagyi rangban az utolsó nemesi fölkelésben.⁴ A reformkorszak idején egyik legmerészebb védelmezője a szegény nép jogának. „Don Quijotteként három megye területét utazza be önköltségén patvaristájának kíséretében s küzd a negyedik rend jogaiért, miglen a szegény nép részére készített tömeges panaszbeadványok által elkövetett igazgatás címén több hatóság... területén eltiltják az ügyvédi gyakorlattól, írja róla Dombóváry Géza.⁵ E mellett oly írásokban foglalkozott a politikai-társadalmi átalakulás problémáival épúgy, mint a világtrend magyarázatával, amelyek jórészt soha meg nem jelenhettek. Széchenyi *Hitelének és Világának* gáncsolói közt emlegetik,⁶ pedig ha voltak is részvételei és kiegészítései, Széchenyinek első lelkes magasztalói közé tartozik, mint a Tudományos Gyűjtemény 1832. szeptemberi számában kétségtelenül az ő tollából megjelent *A világhoz, melyet irt a Czenki nap nagy fia*: toldalék c. írás is bizonyítja. A szabadságharc idején a császáriak mellett állt. A látszólagos ellentét magyarázata legalább részben gondolkodása jozefinus alapjaiban keresendő.

Végül egy Gózony nevű lelkes fiatalembernek — azonos-e, nem-e a fentiek egyikével vagy másikkal, egyelőre nem dönthető el, — *A Magyar Játék Színért Sohajtás* c. ódájának kézírata megvan a múzeumi kézírattárban. Habár magán e tényen túlmenően, a szóbanforgó kérdés megoldásához nem visz közelebb a költemény szövege, a kornak a színmegoldásához való gondolkodása és az érte való lelkesedés emlékeként számíthat némi érdeklődésre. Benne is az ismert két szempont szól a nemzeti játékszín mellett: a színeszet, a nyelv és nemzetiség legfőbb ápolója és az erkölcs iskolája.

A sokszor botladozó, de itt-ott feltűnő frazeológiájú ódán kétségtelenül felismerhető Berzsenyi hatása; a (Nagy) Lajost emlegető versszak meg elképzelhetetlen Horváth Istvánnak Schwartzner Mátyás ellenében Lajost és Mátyást a magyar nyelv ápolóiuul feltüntető írása nélkül.

„*Sírva sírnám el panaszim Lajosnak,
Jajba szórnám fel ki ülő keservim,
Hogy ki tért a Vér unokáji közzül —
Jaj! mire tértem.*“ —

⁴ V. ö. Vereinigte Ofner und Pester Zeitung 1810. 78. sz. és Horvát Istvánhoz 1832. november 21-én Pozsonyból írt levelét a múzeumi kézírattárban.

⁵ Fenyítő eljárás és büntetési rendszer Pestmegyében. 6. l.

⁶ L. Bártfay Szabó László Széchenyi életrajzát és A Széchenyi család története III. 208. és Iványi-Grünwald Béla *Hitel*-kiadását.

